

Clingendael

Netherlands Institute of International Relations

MEI 2021

Klimaatbeleid in de formatie 2021

Europa bepaalt de nationale speelruimte
steeds nadrukkelijker

Het Nederlandse klimaatbeleid en de nationale inzet voor Europees klimaatbeleid zijn urgente onderwerpen voor de kabinetsformatie. Er gaapt namelijk een gat tussen wat Nederland nu aan klimaatbeleid heeft staan en wat waarschijnlijk geëist wordt als aangescherpt Europees beleid later dit jaar wordt vastgesteld. Zeker is dat Brussel daarbij niet wacht niet op één lidstaat die een nieuwe regering formeert. Daar komt bij dat Nederland nota bene zelf een van de pleitbezorgers was van de hogere Europese emissiereductie-doelstelling. Nederland heeft snel een politiek mandaat nodig voor de lopende onderhandelingen over aangescherpt Europees klimaatbeleid en over de ruimte voor eigen emissiereductiebijdrage daarin. Een nieuw Kabinet moet rekening houden met toenemende Europese invloed op nationaal klimaatbeleid. Hierbij zal Europa ook invloed hebben op een als eerlijk ervaren verdeling van de lasten, en om betrouwbaarheid en transparantie van het beleid waar het maatschappelijk middenveld steeds nadrukkelijker om vraagt. De huidige ontwikkelingen bieden kansen om het huidige nog vooral op ambitie gerichte beleid ook daadwerkelijk om te zetten in concreet, effectief en gedragen klimaatbeleid.

De illusie van het Nederlandse klimaatbeleid en de stevige Europese werkelijkheid

Sinds de vorige formatie in 2017 is er veel gebeurd op het terrein van klimaatbeleid, zowel op Europees als op nationaal niveau. Met name sinds 2020 is het Europees klimaatbeleid in de versnelling gegaan, met de integratie van de Green Deal in de Europese groene groeistrategie, in de Meerjarenbegroting 2021-2027 en in het COVID 19 herstellepakket *Next Generation* EU (NGEU), en met een forse aanscherping van de klimaatdoelen voor 2030 (55% emissiereductie) en 2050 (klimaatneutraliteit), vastgelegd in een Europese Klimaatwet. De EU beschikt hier

mee over een heldere en operationele klimaatvisie en -aanpak, die ook al verwerkt is in het budget voor de middellange termijn.

Momenteel werkt de Europese Commissie de doelstellingen voor 2030 uit in een uitgebreid wetgevingspakket – het zogenoemde *Fit-for-55 Package*. Belangrijke onderdelen daar van zijn een uitbreiding en aanscherping van het Europese emissiehandelssysteem (ETS), dat de emissies van de grote industrie en energiesector per installatie/fabriek omlaag brengt, en een aanscherping van de emissiereductie voor andere sectoren die

per lidstaat moet worden gerealiseerd via de Europese ‘Verordening inzake de verdeling van de inspanning’ (Effort-sharing Regulation ESR). Om te voorkomen dat door de ETS-aanscherping bedrijven overwegen weg te trekken uit de EU of niet meer internationaal kunnen concurreren, komt er een voorstel voor een Europese CO₂-grensheffing. De heffingsopbrengst zal een eigen inkomst voor het Europese budget zijn, in aanvulling op de afdrachten van de EU lidstaten. Verder is het spannend of de Europese Commissie enkele economische sectoren uit het ESR-regiem zal overhevelen naar het ETS. Transport en de gebouwde omgeving zijn in dat kader al genoemd door Commissie Voorzitter Ursula von der Leyen.

De echte onderhandelingen over dit totaalpakket van nieuwe regelgeving in de Europese Raad starten naar verwachting rond juni 2021, nadat de Commissie zijn voorstellen heeft gepresenteerd. Maar nu al zijn de lobby-activiteiten in Brussel vol op stoom. Belangengroepen én lidstaten produceren de ene na de andere ‘non-paper’. Als de rook van deze onderhandelingen in de tweede helft van 2021 zal zijn opgetrokken, lijkt de kans reëel dat de nationale ambities voor sommige sectoren (zware industrie) wellicht wat kunnen worden gereduceerd, maar dat nationale ambitie voor andere sectoren aanzienlijk moet worden geïntensiveerd¹. De kans op een “Europese versie van rekeningrijden” of “kwartje van Timmermans op de benzineaccijnzen” komt dan bijvoorbeeld dichterbij.

Verder staat vast dat alle lidstaten een evenredig deel uit het NGEU herstellepakket van 750 mld. zullen ontvangen. De besteding van deze fondsen dient in lijn te zijn met de prioriteiten van Europese groene groeiestrategie en de Green Deal. Iedere lidstaat zou in beginsel voor 1 mei 2021 zijn bestedingsplannen bij de Europese Commissie in moeten dienen. Daaruit moet onder meer blijken dat 37% zal worden besteed aan de groene

transitie. De Europese Commissie zal deze plannen afzonderlijk toetsen, en zo nodig corrigerende aanbevelingen doen over de gestelde prioriteiten en voorgestelde maatregelen.

Tenslotte is er in Europa steeds meer aandacht gekomen voor een eerlijke verdeling van de lasten in de klimaat- en energietransitie, die steeds veelomvatter en ingrijpender wordt naarmate de emissies verder omlaag moeten (*Just Transition*). In de woorden van Eurocommissaris Frans Timmermans: *‘We willen niemand aan zijn lot overlaten, en we zorgen dat de transitieaanpak de steun krijgt van iedereen en dat deze (daardoor) een succes wordt’*².

De werkelijkheid omtrent de ambities van Rutte III

Tot nu toe is Nederlands klimaatbeleid vooral ambitiebeleid. Rutte III profileerde zichzelf in 2017 met torenhoge klimaatambities, die zo snel mogelijk zouden worden vertaald in een Klimaatwet en in een Klimaatakkoord met concrete maatregelen voor cruciale economische sectoren³. Geheel in lijn met de nationale poldertraditie loste het Kabinet in februari 2018 het startschot voor onderhandelingen met circa 100 belangengroeperingen over een nationaal Klimaatakkoord. Bij de persconferentie daarover profileerde Minister Wiebes het kabinet als ‘het groenste Kabinet ooit’.

De klimaatdebatten rond het Klimaatakkoord en de Klimaatwet in de periode 2018–2020 waren vooral gericht op nationale doelen, op het nemen van nationale maatregelen. En op het creëren van brede steun daarvoor, met name van de circa 100 partners in het Klimaatakkoord. Betrokkenheid van burgers en een als eerlijk ervaren lastenverdeling waren relatief ondergeschikte aspecten in het debat. Ze werden weliswaar

1 Bestemming Parijs: wegwijzer voor klimaatkeuzes 2030, 2050, Eindrapport Studiegroep Klimaatopgave Green Deal (adviesgroep Van Geest), januari 2021.

2 Frans Timmermans, uitvoerend vicevoorzitter van de Europese Commissie bij de presentatie van de plannen op 15 januari 2020.

3 Vertrouwen in de toekomst, Regeerakkoord 2017 – 2021, 10 oktober 2017.

geadresseerd in het thema ‘betaalbaarheid’, maar burgers zaten niet aan de klimaattafels. En de in de Europese *Green Deal* gemunte thema’s *social justice* en *just transition* kregen geen prioriteit.

Internationaal en in Brussel werden de groene ambities actief gecommuniceerd. Nederland zou voorop gaan lopen bij de implementatie van het Akkoord van Parijs. De Klimaatwet ‘verankerde’ de nationale doelen in een door het Parlement breed gedragen wet. Het Klimaatakkoord zou zowel helpen het -49% doel voor 2030 te realiseren met een brede maatschappelijke consensus over een omvangrijk pakket met maatregelen, die ook de concurrentiepositie van de Nederlandse economie aanzienlijk zouden verbeteren.

De werkelijkheid anno 2021 is anders:

Gaandeweg bleek dat het maatregelpakket van het Klimaatakkoord niet toereikend was om het streefdoel van -49% voor 2030 te realiseren. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) berekende dat het pakket hoogstens -43% kan realiseren⁴. Verder werd het Kabinet na veel tegenstribbelen ook gedwongen extra maatregelen te nemen om het voor 2020 gestelde tussendoel te realiseren. Ook scoorde Nederland slecht in de lijstjes die Europese lidstaten rangschikken naar hun prestaties voor het bevorderen van duurzame energie en het verbeteren van de energie-efficiency van de economie.

Dat de doelen van de Klimaatwet slechts ‘niet afdwingbare streefdoelen’ zijn werd duidelijk toen een meerderheid van de Tweede Kamer van mening bleek dat de PBL-voorspelling dat met het maatregelpakket van het Klimaatakkoord het 2030 doel niet kan worden gehaald, niet automatisch moet leiden tot extra maatregelen.

4 Op basis van de meest recente raming van het PBL komt Nederland in 2030 met vastgesteld en voorgenomen beleid uit op -34% in 2030 ten opzichte van 1990; het kabinet Rutte III raamde in de Klimaataankomende 2020 dat een aantal maatregelen in de pijplijn ervoor zullen zorgen dat de reductie op -43% kan uitkomen.

Opvallend was ook dat Nederland tegelijkertijd in Brussel met een aantal andere lidstaten intensief lobbyde voor verhoging van de Europese klimaatambities voor 2030 en 2050, tot een niveau van ten minste -55%, aanzienlijk hoger dan de Nederlandse ambitie van -49%, en nog hoger dan de maximaal haalbare -43%.

Verder transformeerde de betaalbaarheidsdiscussie naar een debat over sociale rechtvaardigheid, mede in aansluiting op de Europese aandacht voor een *Just Transition*. Zeer recent vroeg de voormalige nationale ombudsman aandacht voor dit thema, in zijn rapportage in opdracht van de Tweede Kamer⁵. Brenninkmeijer zegt in zijn rapport onder meer: *“De vraag is niet of, maar hoe burgers het best betrokken kunnen worden. Creëer deze ruimte en wees realistisch en transparant waar burgers wel en geen bijdrage kunnen leveren.”*

Intussen groeide in het maatschappelijk middenveld het gevoel van urgentie voor klimaatactie aanzienlijk. Een flinke meerderheid in de publieke opinie is toenemend verontrust, en verwacht dat de overheid nu echt in actie komt en desastreuze effecten van klimaatverandering gaat voorkomen⁶.

In de private sector⁷ en bij burgers klinkt de roep om consistent klimaatbeleid steeds luider. De steun voor een lange termijn klimaat- en energietransitie (‘de grote verbouwing van Nederland’⁸) is voorwaardelijk. Betrokken economische sectoren en de financiële sector eisen van de overheid duidelijkheid voor de lange termijn, met name voor hun beslissingen over noodzakelijke, forse investeringen. En ook burgers eisen dit, bijvoorbeeld als ze wordt gevraagd te investeren in verduurzaming van hun woning.

5 Betrokken bij klimaat; Burgerfora aanbevelen, Eindrapportage Adviescommissie Burgerbetrokkenheid bij klimaatbeleid (Cie Brenninkmeijer), maart 2021.

6 Zie bijvoorbeeld Christopher Houtkamp, Bob Deen en Monika Sie Dhian Ho, Clingendael Barometer Alert, februari 2021.

7 Zie bijvoorbeeld Forum, VNO-NCW, 18 maart 2021.

8 Rond de publikatie van het Klimaatakkoord, Den Haag 2018.

Ten slotte: het beroep op sturing door de overheid sluit ook aan op een recent en zeer wezenlijk inzicht over zorgplicht van de overheid in het klimaatdossier. De nu lopende Kabinetsformatie is de eerste formatie na dat de Hoge Raad eind 2019 in de Urgendzaak⁹ bepaalde dat de overheid deze zorgplicht heeft. Deze uitspraak is gebaseerd op het Europese verdrag voor de rechten van de mens (EvRM), en sluit ook aan op artikel 21 van de Nederlandse Grondwet. Dat artikel stelt dat “de zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu”. Ook de economische theorie ondersteunt deze visie, in de opvatting dat ‘het klimaat’ een collectief of publiek goed is, waarvoor de overheid zorg dient te dragen.

Verkiezingscampagne 2021: de blik naar voren

In de 2021 verkiezingscampagne bepleitten GroenLinks, D66 en in mindere mate PvdA en SP een verdere verhoging van de nationale klimaatambities. Andere partijen (CDA en VVD) wilden de ambities juist temperen. De VVD liet de klimaatprestatie van het eigen verkiezingsprogramma niet eens door het PBL doorrekenen. En de PVV, Forum voor Democratie en JA21 wilden het klimaatbeleid vooral afremmen, of ontkenen het klimaatprobleem. De betaalbaarheid van het klimaatbeleid kwam – hier en daar – ook aan de orde. GroenLinks en de PvdA spraken over ‘eerlijk’ klimaatbeleid. De VVD wilde middeninkomens ‘ontzien’, en GroenLinks en CDA wilden een nadrukkelijker rol voor burgers.

Na de verkiezingen werden de klimaatambities van politieke partijen – met name van die reële kans hebben op regeringsdeelname – nog wat meer ingekleurd, in het bijzonder na de publicatie van de stukken uit de vastgelopen informatie op 7 april jl.: Klimaat is een ‘A-onderwerp’

9 Hoge Raad der Nederlanden, Uitspraak in cassatie in de zg. Urgenda-zaak, december 2019.

met hoge ambities voor D66 en GroenLinks, en in wat mindere mate ook voor de PvdA; VVD en CDA zien het omgaan met die ambities vooral als een ‘spannende uitdaging’; SP en CU gaan uit van het bestaande ambitieniveau.

Op meer specifiek niveau verschaffen de doorrekeningen van de klimaatplannen door het Centraal Planbureau en het PBL¹⁰ voldoende informatie om groene ambities van de partijen te vergelijken, zij het dat inzicht in de klimaateffecten van de VVD pas beschikbaar kwam dankzij het initiatief van GroenLinks¹¹. Verder biedt een Rabobank¹² rapport interessant aanvullend inzicht, zij het dat daarin anders dan in het PBL-rapport een inschatting van de beleidseffecten ontbreekt. De analyses laten flinke verschillen zien, zoals op de realisatie van de nationale klimaatdoelen voor 2030 (figuur 1). Achter deze scores zitten uiteenlopende keuzes voor in te zetten beleidsinstrumentarium. De Rabobank-analyse (figuur 2) illustreert die voor een aantal kernpunten in het debat over de energievoorziening.

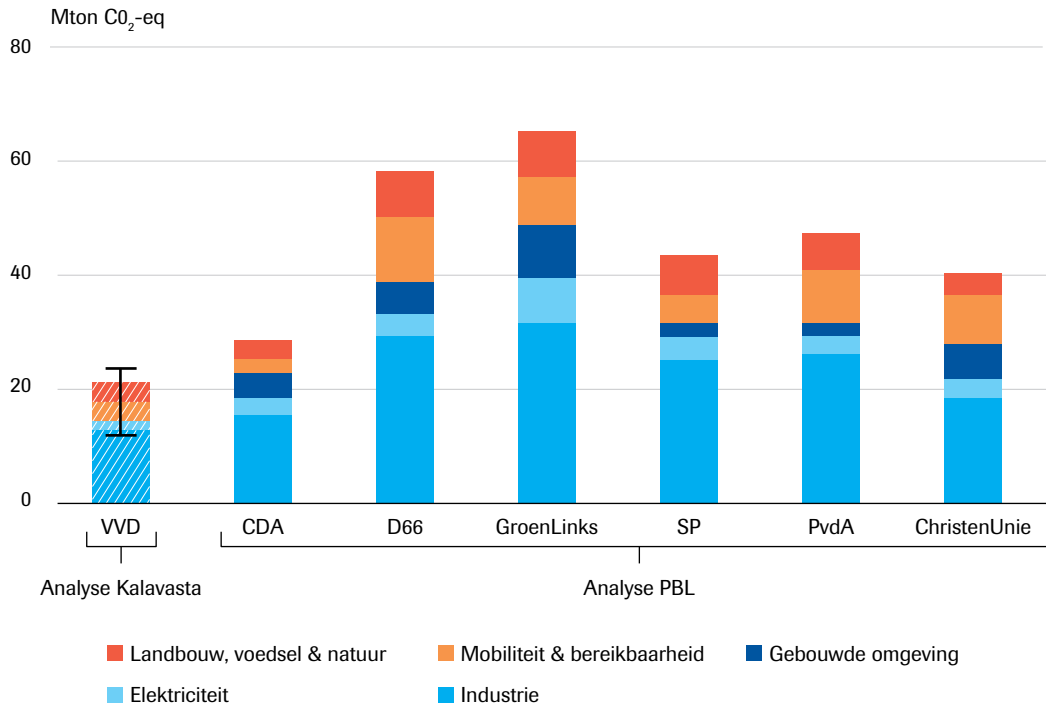
Tijdens de verkiezingscampagne trokken vooral de scores van CDA en VVD veel aandacht omdat zij het actuele nationale reductiedoel van -49% in 2030 niet of nauwelijks realiseren, laat staan het recent aangescherpte Europese doel van -55%. Beide partijen wezen er in een reactie op dat in de doorrekening van hun verkiezingsprogramma het Europees beleid niet is meegenomen, en dat zij juist willen inzetten op een stevige invulling van de Europese Green Deal. Zo is de VVD bijvoorbeeld voorstander van een aanscherping van het Europese emissierechtensysteem en van het instellen van een aanvullende Europese CO₂-heffing. VVD-leider Rutte beschuldigde progressieve partijen in dit kader van ‘overtopen’, waarmee hij waarschijnlijk bedoelde dat nationaal klimaatbeleid zich dient te voegen

10 CPB Keuzes in Kaart en PBL Analyse Leefomgevingseffecten Verkiezingsprogramma's 2021-2025.

11 Kalavasta rapport i.o.v. GroenLinks, februari 2021.

12 Aarzelend van het aardgas af, Rabobank 19 maart 2021.

Figuur 1 Emissiereductie broeikasgassen in Mton ten opzichte van basispad, 2030*

* Deze korting op de SDE++ i.c.m. het handhaven van de nationale CO₂ heffing leidt tot een lastenverzwaring bij de industrie en onzekerheid over de hoogte van de emissiereductie. Dit geeft daarnaast een hoger risico op weglekeffecten van emissies.

Figuur 2 Steun voor groene plannen

	VVD	D66	CDA	PvdA	GROEN LINKS	SP
Aanscherpen EU CO ₂ -reductiedoelstelling	V	V	V	V	V	
CO ₂ -grensbelasting	V	V		V	V	
Afschaffen NL CO ₂ -heffing	V		V			
Biomassa	~		V			
Borssele blijft open	V					
Kernenergie	V	~	V			
Thorium en Kernfusie	V	V			V	
Groene waterstof	V	V	V	V	V	V
Blauwe waterstof	V	V	V	~		V
CCS	V	V	V	V		
De gaskraan dicht		~		~	V	

naar het Europese, en dat daarop geen aanvullende inspanning nodig is. Dit leidde weer tot de tegenreactie van progressieve partijen dat ‘de urgentie van klimaatactie hoog is, en dat aangekondigd Europees beleid geen excuus of een tegenargument zou moeten zijn om extra nationale maatregelen te blokkeren’¹³.

Dilemma: nationaal of Europees?

De debatten in de verkiezingscampagne illustreren de actualiteit van het aspect ‘Europese context’ voor de klimaatonderhandelingen in de formatie, maar dit thema werd in de verkiezingscampagne maar beperkt uitgewerkt. Noch de PBL-doorrekening van de verkiezingsprogramma’s noch andere bij ons bekende analyses bieden systematisch inzicht hoe de verschillende politieke partijen willen omgaan met ‘Europees wat moet en nationaal wat kan’¹⁴. Terwijl het thema – zeker na het recente akkoord in Brussel over de Europese Klimaatwet, en hangende de onderhandelingen over het *Fit-for-55*-pakket – absoluut om aandacht vraagt.

Gelukkig is er wel wat huiswerk gedaan, namelijk door een ambtelijke studiegroep onder leiding van oud-CPB Directeur Van Geest¹⁵. Deze groep werkte op verzoek van het Kabinet, in anticipatie op de aangescherpte Europese ambities in het *Fit-for-55 Package*, bouwstenen uit voor aanvullende nationale ambities. De studiegroep schetste een aantal opties (zie figuur 3) voor hoe Nederland met de verschillen tussen het Europese en nationale beleid kan omgaan, in twee varianten (“Europese afspraken bepalen nationale opgave” en “Nederland bepaalt

eigen reductieopgave”): De eerste variant zou inhouden dat Nederland nieuw, aangescherpt Europees beleid overneemt, implementeert in nationale wetgeving, en afziet van zogenoemde nationale koppen op Europees beleid. In de tweede variant werkte Van Geest opties uit waarin Nederland eigen doelen¹⁶ stelt, in drie subvarianten (“Nederland stelt een hoger doel dan de EU -55%”, “Nederland realiseert het EU -55% EU doel met eigen maatregelen in lijn met het Klimaatakkoord” en “Nederland voert het Klimaatakkoord uit met alleen extra maatregelen in het Klimaatakkoord in niet-ETS sectoren”).

Ook analyseerde het rapport dat nationale uitwerking van het Europese -55%-doel niet automatisch hoeft te leiden tot een nationale opgave van -55%¹⁷. De vertaling van het EU-doel naar individuele lidstaten zal namelijk onder andere afhangen van de manier waarop de aanscherping van het Europese emissiehandelssysteem ETS precies wordt uitgewerkt, en waar de uitstoot van de elektriciteitssector en grote industrieën wordt gereguleerd. Ook hangt het af van de doelstelling die Nederland krijgt opgelegd bij de aanpassing van de aangescherpte ESR-richtlijn, die nationale doelen stelt voor emissies in de gebouwde omgeving, mobiliteit, landbouw en ongeveer een kwart van de industriële emissies. Van Geest verwacht op dat laatste punt een forse verhoging van de nationale opgave. Zij gaat vooralsnog uit van een ESR-doel voor Nederland van -45%, resulterend in een extra nationale inspanningsverplichting van 11 Mton in 2030. Dit zou bijna een verdubbeling inhouden van de ambitie uit het Klimaatakkoord voor de ESR-sectoren gebouwde omgeving, mobiliteit, landbouw en de kleine industrie.

13 GroenLinks-leider Klaver merkte in zijn eerste gesprek met verkenners Tjeenk Willink in dat kader wel op dat “Klimaat voor mijn partij het belangrijkste (is) maar minder ingewikkeld omdat Europa daar stappen heeft gezet; daar zie je kansen voor verbinding tussen partijen want goed voor verdienvermogen NL.”

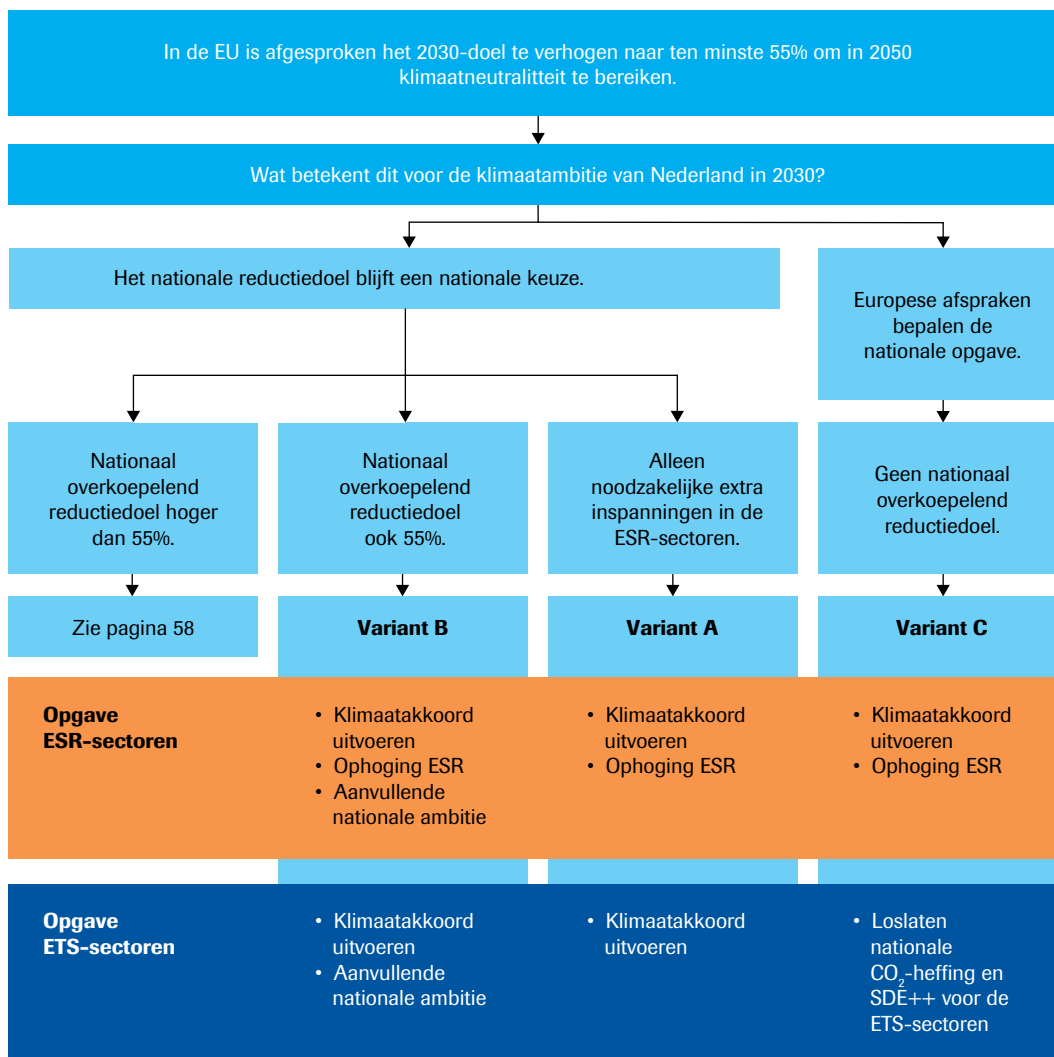
14 Brief Staatssecretaris Timmermans aan de Tweede Kamer, 21 juni 2013.

15 Zie voetnoot 1.

16 Dat wil zeggen: aan het EU-beleid complementaire doelen; EU-beleid *an sich* is supranationaal en juridisch afdwingbaar.

17 Overigens gaf de kabinetschef van Eurocommissaris Timmermans, Diederik Samsom, eerder in een presentatie aan dat Nederland op -52% zou kunnen uitkomen; dat is lager dan het Europese gemiddelde, maar hoger dan de inschatting van de stuurgroep Van Geest.

Figuur 3

Voorbij de ambities van Rutte III

Duidelijk is dat de (in)formateurs een forse uitdaging wacht om een nieuwe nationale klimaatvisie in elkaar te timmeren. Er ligt een scala aan inzichten op tafel over wat nodig is op nationale schaal. En hopelijk landt op die tafel ook het besef dat – terwijl wij (in)formereren – het Brusselse proces doorgaat.

Verder verdient het de aandacht dat de overheid vanuit zijn ‘vers verworven’ zorgplicht urgenties onderkent, sturende verantwoordelijkheid neemt, en snel een visie en een concrete strategie voor de middellange termijn presenteert.

De regisseurs van de uitvoering van het nationale Klimaatakkoord, onder leiding van Ed Nijpels, losten alvast een aantal schoten voor de boeg. Zij schreven een brief¹⁸ aan de (in)formateurs met een pleidooi voor verhoging van de Nederlandse 2030-doelstelling naar -55%. Ze beargumenteren dat (potentiële) regeringspartners snel een standpunt moeten bepalen over de Nederlandse positie

18 Brief van de voorzitter van het Voortgangs-overleg Klimaatakkoord aan de informateur(s), 31 maart 2021.

voor de onderhandelingen over het Europese *Fit-for-55 Package*, want ‘de uitkomst van de Europese onderhandelingen zal de ruimte voor nationaal beleid gaan bepalen’. Verder vragen Nijpels c.s. om al in het begin van de (in)formatie strategische keuzes te maken, in het bijzonder voor extra langetermijn-investeringen in infrastructuur voor elektriciteit en waterstof.

Onlangs nog vestigde ook Eurocommissaris Frans Timmermans aandacht op de discrepantie tussen de Nederlandse en de Europese klimaatambities. Timmermans maakte duidelijk dat Brussel vindt dat extra Haagse inspanningen niet alleen welkom maar ook zeer noodzakelijk zijn¹⁹.

Daarnaast is het nog niet duidelijk hoe Nederland invulling wil geven aan het geld dat beschikbaar is vanuit het met honderden miljarden gevulde NGEU-herstelfonds. Weliswaar heeft het demissionaire Kabinet de indiening van een plan daarvoor bij de Europese Commissie van die plannen uitgesteld tot deze zomer en klinken er ook geluiden dat Nederland deze fondsen helemaal niet zou moeten willen aanboren, maar voor de energietransitie zijn ze misschien wel heel wenselijk. Hoe politiek complex deze kwestie ook moge zijn, hij verdient de volledige aandacht in het klimaatdeel van de (in)formatiedebatten. Alleen al de klimaatvelop in het Nederlandse deel van het NGEU-herstelfonds omvat enkele miljarden²⁰.

Last but not least dient de sociale rechtvaardigheid en burgerparticipatie nadrukkelijk geadresseerd te worden. Hierbij dienen ook de gevolgen van Europees beleid meegenomen te worden en mogelijk vraagt dit ook om een reparatie als de koopkracht van lagere inkomens onder druk komt te staan door hogere kosten voor transport of de verwarming van het huis. Het is onmiskenbaar dat de aanzienlijk toegenomen maatschappelijke steun voor klimaatactie extra impulsen kan geven aan de intensivering van klimaatbeleid. Maar waarborging van sociale rechtvaardigheid zou wel eens het meest brisante onderdeel van de klimaatdiscussie in de (in)formatie kunnen zijn. Als de lastenverdeling van nieuw beleid niet op een sociaal rechtvaardige manier wordt vormgegeven, dan kan de publieke steun voor klimaatbeleid zo maar weer verdwijnen als sneeuw voor de zon.

Al met al ligt er een flink aantal knopen op de formatietafel. Bij het doorhakken daar van zouden de onderhandelaars moeten beseffen dat urgentie en realisme over wat Europees moet en nationaal kan betere uitgangspunten zijn dan wederom een vlucht naar voren met nog weer hogere ambities en een zelfbenoeming tot het klimaatvriendelijkste kabinet ooit. Inzetten op EU-beleid biedt zeker kansen, mits de nationale politiek de moed kan opbrengen om daarvoor ook nationale steun te creëren, bijvoorbeeld door vermeende nadelige gevolgen tijdig te adresseren.

19 NPO Nieuwsuur 26 april 2021.

20 37% van de bijdragen uit het herstelfonds dient aan duurzaamheid te worden besteed.

Over Instituut Clingendael

Het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' is een toonaangevende denktank en academie op het gebied van internationale betrekkingen. Met onze analyses, trainingen en publieke debat willen we overheden, bedrijfsleven, ngo's en de samenleving in bredere zin inspireren en equiperen, om zo een bijdrage te leveren aan een veilige, duurzame en rechtvaardige wereld.

www.clingendael.org
info@clingendael.org
+31 70 324 53 84

 @clingendaelorg
 The Clingendael Institute
 The Clingendael Institute
 clingendael_institute
 Clingendael Institute
 Nieuwsbrief

Over de auteur

Paul Hofhuis is Senior Research Associate bij het Instituut Clingendael. Eerder werkte hij als ambtenaar, onder meer op de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging in Brussel en op de Ambassade in Washington. Hij is gespecialiseerd in het Europese klimaat- en milieubeleid en hoe dit zich verhoudt ten opzichte van het Nederlandse beleid en de relatie met de VS.